

Muz., 2021(62): 227-235
Rocznik, eISSN 2391-4815

data przyjęcia – 06.2021
data recenzji – 08.2021
data akceptacji – 08.2021
DOI: 10.5604/01.3001.0015.2686

„NARODOWE KOLEKCJE SZTUKI WSPÓŁCZESNEJ” – PROGRAM MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO FINANSOWANIA ZAKUPÓW DZIEŁ SZTUKI WSPÓŁCZESNEJ W LATACH 2011–2019 CZ. 1. HISTORIA – FINANSOWANIE

‘NATIONAL COLLECTIONS OF CONTEMPORARY
ART’: PROGRAMME OF THE MINISTER OF
CULTURE AND NATIONAL HERITAGE TO FINANCE
PURCHASES OF CONTEMPORARY ART WORKS
IN 2011–2019 PART 1. HISTORY: FINANCING

Wojciech Szafrński

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID 0000-0001-8420-4673

Abstract: The 'National Collections of Contemporary Art' Programme run by the Ministry of Culture and National Heritage (MKiDN) in 2011–2019 constituted the most important since 1989 financing scheme for purchasing works of contemporary art to create and develop museum collections. Almost PLN 57 million from the MKiDN budget were allocated by means of a competition to purchasing works for such institutions as the Museum of Modern Art in Warsaw (MSN), Museum of Art in Lodz (MStł), Wrocław Contemporary Museum (MNW), Museum of Contemporary Art in Cracow (MOCAK), or the Centre of

Polish Sculpture in Orońsko (CRP). The programme in question and the one called 'Signs of the Times' that had preceded it were to fulfil the following overall goal: to create and develop contemporary art collections meant for the already existing museums in Poland, but particularly for newly-established autonomous museums of the 20th and 21st century. The analysis of respective editions of the programmes and financing of museums as part of their implementation confirms that the genuine purpose of the Ministry's 'National Contemporary Art Collections' Programme has been fulfilled.

Keywords: 'National Collections of Contemporary Art', programmes of the Minister of Culture and National Heritage, financing, public collections, public museums, museums of contemporary art.

Na drodze do powstania programu „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej”¹

Finansowanie ze środków budżetowych zakupów dzieł sztuki współczesnej do kolekcji publicznych po 1989 r. nie miało ani charakteru ciągłego, ani jednolitego w formie programowej. W latach 1989–2021 można wskazać na mocno zróżnicowane okresy działań wspierających finansowanie procesów tworzenia lub rozwijania kolekcji sztuki współczesnej. Cechowała je odmienność zarówno samych programów, jak również pomysłów na przekazywanie funduszy.

Z uwagi na brak środków finansowych, przy jednoczesnym rozwiązywaniu starych struktur zakupów w postaci centralnych funduszy zakupów, praktycznie aż do 2004 r. brak było w Polsce nowego, całościowego programu w zakresie zakupów do kolekcji publicznych sztuki współczesnej. Pomimo tego, iż od 1996 r. pojawiały się efemerydalnie propozycje tworzenia specjalnego funduszu i podmiotu w rodzaju centralnej komisji zakupów – szczególnie kluczowych dla sztuki współczesnej – to dopiero w 2004 r. uruchomiono systemowe rozwiązanie w postaci Narodowego Programu Kultury „Znaki Czasu”. Zakładał on powstanie w każdym z miast wojewódzkich Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych (ostatecznie 15), które miało kolekcjonować dzieła sztuki współczesnej bazując na formule finansowania 50 na 50 oznaczającej, iż środki na ten cel pozyskane od samorządów i sektora prywatnego były wzmacniane dotacją ministerialną w tej samej wysokości co zgromadzone (efekt mnożnikowy). W ramach oceny *ex post* zalet i wad tego programu (przy zastrzeżeniu, iż wielu z tych ostatnich twórcy programu absolutnie nie mogli przewidzieć) wskazać należy na te najważniejsze, które wpłynęły na dalsze działania w obszarze finansowania kolekcji sztuki współczesnej.

Zarówno sukcesy, jak i porażki Narodowego Programu Kultury „Znaki Czasu” – ale przede wszystkim fakt powstania nowych instytucji publicznych poświęconych bezpośrednio sztuce współczesnej (a w muzeach wielodziałowych sztuka współczesna była najbardziej pomijanym zakupowo działem), przy jednoczesnym prawie całkowitym braku dotacji na kolekcje ze strony organizatora instytucji – spowodowały nasilenie się inspirowanych przede wszystkim oddolnie dążeń do stworzenia całościowego i wieloletniego programu finansowania kolekcji sztuki współczesnej. Kluczowe w tamtym momencie były faktycznie dokonujące się zmiany.

Z Narodowego Programu Kultury „Znaki Czasu” (2004), a następnie z Programu Operacyjnego „Znaki Czasu” (2005–2008) wydatkowo środki na poziomie blisko 11 200 000 zł (2004 – 4 197 500 zł; 2005 – 1 646 622 zł; 2006 – 1 328 200 zł; 2007 – 2 042 000 zł; 2008 – 1 982 000 zł). Jednakże w 2009 r., gdy „Znaki Czasu” zostały praktycznie wchłonięte przez program „Wydarzenia artystyczne” – Priorytet „Sztuki wizualne” i wydatkowano 1 542 400 zł, nie mogły się już o środki te ubiegać zarówno instytucje narodowe, jak i współprowadzone. Tym samym, z powodów formalnych, szansę na środki straciły np. takie podmioty jak MSN, Zachęta, CSW Zamek Ujazdowski, CRP Orońsko itd. Niemniej z budżetu ministerstwa w ramach programów operacyjnych na finansowanie zakupów sztuki współczesnej wydatkowano w latach 2004–2009 sumę 12 738 722 zł. Wówczas wierzono, że powstanie długoletni plan finansowania zakupów sztuki współczesnej kierowany głównie do muzeów dedykowanych takiej sztuce². Postulaty Kongresu Kultury w 2009 r. były w tym zakresie istotne, ale nie decydujące o przyszłym programie. Jednak najistotniejsza okazała się wola polityczna, a w większym jeszcze stopniu determinacja konkretnych osób, by taki program w ogóle powstał. W październiku 2009 r. ukazało się zarządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie powołania Zespołów zadaniowych w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego³, którego efektem było powołanie m.in. Zespołu Ochrony Twórczości. To właśnie ten zespół w składzie: Andrzej Przywara, Donata Jaworska, Monika Zielińska, Grzegorz Sztwiertnia, Dorota Monkiewicz, Jarosław Suchan i Hanna Wróblewska pracował na przełomie 2009/2010 r. nad propozycjami zmian w zakresie finansowania kolekcji. Kluczowymi postaciami na tym etapie, ale także i później, były Hanna Wróblewska i Donata Jaworska, które z jednej strony opracowały wstępny dokument *Kolekcje – byłe i obecne formy finansowania kolekcji sztuki współczesnej w Polsce. Propozycje zmian*⁴ (*Kolekcje*), a później tak naprawdę stały za sukcesem pierwszego etapu tworzenia i działania programu „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej”.

Wspomniany wyżej dokument *Kolekcje* zwracał w szczególności uwagę na naturalną autonomizację muzeów poświęconych wyłącznie sztuce XX i XXI w. i konieczność powstania i rozwoju w Polsce międzynarodowych kolekcji sztuki współczesnej. Dokonano jednocześnie potwierdzenia swoistego mapowania w odniesieniu do już istniejących instytucji, uznając, iż to właśnie Warszawa, Kraków, Wrocław

Tabela 1. Systemowe finansowanie zakupów dzieł sztuki współczesnej w latach 1989–2021

Table 1. Systemic financing of the purchase of contemporary art works in 1989–2021

lata	skrótowy opis	formuła finansowania
1989–1992	likwidacja pozostałości Funduszu Zakupów i Funduszu Plastyki Ministerstwa Kultury i Sztuki – stałych funduszy służących powiększaniu kolekcji muzealnych (także w zakresie sztuki współczesnej)	
1992–2004	brak programów finansowania powiększania kolekcji sztuki współczesnej – ogólnie bardzo trudna sytuacja finansowa instytucji kultury – od 1996 r. projekty tworzenia specjalnego funduszu	
2004–2008	funkcjonowanie Narodowego Programu Kultury „Znaki Czasu” (2004) i Programu Operacyjnego „Znaki Czasu” (2005–2008)	w założeniu wstępnym rodzaj partnerstwa środków ministerialnych oraz prywatnych i samorządowych (formuła 50 na 50), w rzeczywistości ministerialny program dotacyjny
2009–2010	wchłonięcie programu „Znaki Czasu” przez program „Wydarzenia Artystyczne” – Priorytet „Sztuki wizualne”	utrata możliwości ubiegania się o dofinansowanie przez instytucje narodowe, takie jak: MSN, Zachęta, CSW Zamek Ujazdowski, CRP Orońsko oraz współprowadzone np. CSW „Znaki Czasu” w Toruniu
2011–2019	funkcjonowanie programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: – „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” (projekt 2010, I edycja 2011) – „Regionalne kolekcje sztuki współczesnej” (I edycja 2012)	środki publiczne, konieczny wkład własny instytucji (na poziomie min. 15%)
od 2020	funkcjonowanie programu „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” będącego efektem ewaluacji wcześniejszych dwóch programów dotyczących narodowych i regionalnych kolekcji sztuki współczesnej	środki publiczne, konieczny wkład własny instytucji; w porównaniu do łącznych budżetów wcześniejszych programów – budżet nowego programu blisko o 1 mln zł mniejszy (na poziomie 9 200 000 zł w 2021)

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author's own study

[Muzeum Sztuki w Łodzi (MSŁ), Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie (MSN), Muzeum Sztuki Współczesnej w Krakowie (MOCAK), Muzeum Współczesne we Wrocławiu (MWW), Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki (Zachęta), Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku (CRP Orońsko) – w tabeli powyżej i w treści artykułu występują te powszechnie używane skróty nazw instytucji i muzeów – WS].

i Łódź miałyby być kluczowymi miastami, w których albo podjęto decyzje o powstaniu muzeów sztuki współczesnej albo takie muzea już istniały. Ówczesnie projektowany program „Sztuka XXI” (Kolekcja+) miał składać się z dwóch priorytetów: trzyletniego dla muzeów mających tworzyć lub rozwijając międzynarodową kolekcję sztuki współczesnej oraz krótkoterminowego. Funkcjonować miała specjalna wieloletnia Rada Ekspertcka przy MKiDN w zakresie sztuki współczesnej i lista ekspertów sztuki współczesnej, z których można by było powoływać osoby do komisji w zakresie np. oceny wniosków, ale i wyboru dyrektorów instytucji.

Na przełomie 2009/2010 osoby zaangażowane w tworzenie nowego systemu finansowania wierzyły i rekomendowały

rozwiązanie, by finansowanie kolekcji sztuki współczesnej w Polsce było realizowane nie w ramach programów operacyjnych, ale żeby stanowiło program wieloletni, począwszy od 2011 r. w formule trzyletniej. Propozycje szły w tym kierunku, aby każdego roku było to finansowanie na poziomie 50 mln zł (40 mln zł – budowa tzw. kolekcji głównych, 6 mln zł – dofinansowanie w formie konkursu rozwoju kolekcji regionalnych, 3,5 mln zł – sztuka współczesna w przestrzeni publicznej i 0,5 mln zł – obsługa programu).

W debacie w MKiDN „Strategia kolekcjonowania sztuki współczesnej”, która odbyła się w początkach marca 2010 r., stanowiącej następny etap wypracowywania sposobów finansowania kolekcji uczestniczyli: wiceminister Piotr

Tabela 2. Zalety i wady programu „Znaki Czasu”

Table 2. Advantages and disadvantages of the ‘Signs of the Times’ Programme

zalety programu „Znaki Czasu”	wady programu „Znaki Czasu”
samo jego powołanie do życia i funkcjonowanie jako elementu inicjującego na wzór francuski regionalne kolekcje w formule finansowania publiczno-prywatnego	brak rozwiązania systemowego co do przyszłości własnościowej powstałych w ten sposób kolekcji – część z nich dziś jest własnością muzeów np. w MSŁ kolekcje przekazane przez Zachęty, niektóre uległy rozproszeniu, część cały czas pozostaje własnością Zachęt i jest dalej rozwijana poprzez korzystanie z dotacji w ramach programu MKiDN „Regionalne kolekcje sztuki współczesnej”
część powstałych kolekcji jako depozyty od razu trafiała do muzeów, będąc jedynymi wówczas nowymi nabytkami w obszarze sztuki współczesnej tych instytucji (przy braku środków własnych muzeów na ten cel)	żadna z powstałych kolekcji nie miała charakteru międzynarodowego, choć np. TZSP Podlaskie i Małopolskie starały się kupować prace najlepszych polskich artystów – w przeciwieństwie np. do TZSP w Kielcach czy Opolu, gdzie kupowano prace lokalnych artystów wręcz w systemie pomocowym
realne wzmocnienie kolekcji w miejscach, w których TZSP powstawały przy działających instytucjach np. Podlaska Zachęta – Arsenał Białystok (efekt synergii)	znacząca lokalność niektórych TZSP, a tym samym bardzo małe ich kolekcje o charakterze bardzo regionalnym
program doprowadził do powstania całkowicie nowych instytucji sztuki współczesnej w niektórych regionach np. CSW Znaki Czasu w Toruniu	program unaoczniał słabość sektora prywatnego w części regionów w zakresie możliwości (czy w ogóle chęci) finansowania kolekcji – wyjątek Wielkopolska Zachęta rezygnująca z autonomicznej kolekcji na rzecz wspierania zakupów MNP plus sztuka w przestrzeni publicznej.
ponad 1000 zakupionych dzieł do kolekcji Zachęt (do 2009)	zróżnicowany poziom artystyczny i wartości prac – niektóre Zachęty traktowały wybrane zakupy do kolekcji jedynie jako wsparcie finansowe artystów lokalnych
program towarzyszył, a nieraz był katalizatorem zmian w zakresie powstawania nowych muzeów sztuki współczesnej w Polsce	
– program sprzyjał ożywieniu rynku sztuki współczesnej – w szczególności rynku pierwotnego galerijnego będącego wówczas na etapie tworzenia się czy wzmocniania	

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author’s own study

Żuchowski, Donata Jaworska (MKiDN) Mirosław Bałka, Piotr Piotrowski (dyr. MNW), Joanna Mytkowska (dyr. MSN), Jarosław Suchan (dyr. MSŁ), Andrzej Przywara (Fundacja Galerii Foksal – FGF), Monika Szewczyk (dyr. Arsenał Białystok i prezeska Podlaskiego Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych – TZSP w Białymstoku), Dorota Monkiewicz (z-ca dyr. MWW i wiceprezeska Dolnośląskiego TZSP), Edwin Bendyk („Tygodnik Polityka”, Collegium Civitas), Hanna Wróblewska (z-ca dyr. Zachęty). Warto podkreślić, iż nie była ona tylko dyskusją o środkach na kolekcje, ale przede wszystkim o samym znaczeniu kolekcji sztuki współczesnej, z silnym naciskiem na elementy edukacyjne. Jednocześnie przedstawiono ocenę rozwiązań dotychczasowych i propozycję nowego programu „Kolekcja sztuki XXI wieku”.

W tamtym okresie wydawało się, iż stworzenie wieloletniego programu tzw. inwestycyjnego dla sztuki współczesnej – bardzo odrębnego, a jednocześnie dość ekskluzywnego (dla niewielkiej grupy podmiotów, praktycznie dla 3–4 w zakresie największego finansowania) i z budżetem na poziomie 40 mln zł jest realne, a przynajmniej takie sygnały płynęły także z MKiDN. 13 kwietnia 2010 r. miało się odbyć kolejne

spotkanie poświęcone tym zagadnieniom, ale w międzyczasie miała miejsce katastrofa smoleńska i sprawy finansowania kolekcji zeszły na daleki plan.

Dziś trudno jednoznacznie rozstrzygnąć co spowodowało, że z bardzo dużego projektu powstał wręcz minimalistyczny (w stosunku do pierwotnego) – zarówno z punktu widzenia budżetowego, jak i samej formuły programu. Decyzja zapadła latem 2010 roku. Zrezygnowano z koncepcji wieloletniego programu rządowego w tym obszarze, tworząc w 2010 r. (na rok 2011) pilotażowy program operacyjny realizowany w ramach programu „Wydarzenia artystyczne” – Priorytet 7. „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” (opracowanie szczegółowe projektu – Donata Jaworska). Celem pierwszego programu było stworzenie i rozwój strategicznych międzynarodowych kolekcji sztuki współczesnej jako narzędzia dialogu i edukacji społecznej. Tym samym, obok samej rozbudowy kolekcji sztuki współczesnej, ważne było jej efektywne wykorzystanie jako bazy do powszechnie dostępnych programów edukacyjnych oraz jako elementu promocji w kształtowaniu nowoczesnego wizerunku regionów. Możliwość składania wniosków

Tabela 3. Zestawienie środków (wnioskowanych, dotacji, środków własnych) w ramach poszczególnych wnioskodawców ze wszystkich edycji programu „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej”

Table 3. Overview of financing (applied for, grants, own resources) for respective applicants in all editions of the ‘National Collections of Contemporary Art’ Programme

podmiot	łącna kwota wnioskowana w programach w zł	dotacje z programów w zł	środki własne w zł	kwota zakupów w zł
MSN 2011–2019	21 851 681,44	20 811 935,50	3 222 571,96	24 034 507,46
MŚŁ 2011–2019	14 072 377,94	13 268 020,00	1 977 537,19	15 245 557,19
MOCAK 2012–2019	13 902 203,00	11 335 165,00	2 610 650,89	13 945 815,89
MWW 2012–2019	10 071 885,00	9 472 337,00	1 667 577,00	11 139 914,00
CSR Orońsko 2019	3 006 900,00	2 000 000,00	531 000,00	2 531 000,00

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author’s own study

Tabela 4. Stosunek środków przeznaczonych na program „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” do wydatkowanych tzw. kwot z umów między MKiDN a wnioskodawcą

Table 4. Ratio between the financing allocated to the ‘National Collections of Contemporary Art’ Programme and the sums spent following contracts between MKiDN and the applicant

edycja	budżet programu w zł	środki wydatkowane w zł	różnica w zł	uwagi
2011	4 000 000	4 000 000,00	0	
2012	8 000 000	7 109 471,78	- 890 528,22	
2013	7 000 000	6 722 882,00	- 277 118	
2014	7 000 000	7 400 000,00	+400 000	wydatkowano więcej niż zakładano w budżecie
2015	7 000 000	7 340 000,00	+340 000	wydatkowano więcej niż zakładano w budżecie
2016 ⁶	7 000 000	6 715 142,64	- 284 857,36	
2017	7 000 000 (+ 1 050 000 odwołania)	6 599 961,08	- 400 038,92 i -1 050 000	
2018	7 000 000 (+ 1 050 000 odwołania)	5 000 000,00	-2 000 000 i -1 050 000	
2019	7 000 000 (+ 1 050 000 odwołania)	6 000 000,00	- 1 000 000 i - 1 050 000	
łącznie	61 000 000 (+ 3 150 000 odwołania) = 64 150 000	56 887 457,5	- 4 112 542,5 i - 3 150 000 = 7 262 542,5	

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author’s own study

ograniczono do państwowych i samorządowych instytucji kultury wpisanych do rejestru muzeów, dla których sztuka współczesna XX i XXI w. jest głównym celem statutowym. Mogły one składać wnioski w wysokości minimalnej 1 mln zł (budżet programu 4 mln zł) przy maksymalnym poziomie dotacji 90%. Operatorem pierwszego programu została Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki.

W 2011 r. powstał już cały osobny program MKiDN „Kolekcje”, a tym samym program „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” został przesunięty z „Wydarzeń artystycznych” do programu „Kolekcje” jako programu inwestycyjnego (co było kluczowe), zasilonego jeszcze trzema innymi programami: jednym, który służył wzmocnieniu

kolekcji sztuki współczesnej – „Regionalne kolekcje sztuki współczesnej”, oraz dwóm pozostałym: „Kolekcje muzealne” i „Zamówienia kompozytorskie”. Kluczowe było to, że z programu „Wydarzenia” przeszedł do programu inwestycyjnego. Formuła programu „Kolekcje” składającego się z czterech komponentów przetrwała do 2016 roku. W naborze na 2017 r. programy „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” i „Regionalne kolekcje sztuki współczesnej” znalazły się w ramach „Programów z zakresu twórczości artystycznej i edukacji kulturalnej” („Kolekcje muzealne” w ramach „Programów z zakresu dziedzictwa kulturowego”), a w ostatnich dwóch edycjach 2018 i 2019 r. bez szczególnego przypisania do programu ogólnego.

Tabela 5. Edycja ósma programu „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” 2018

Table 5. Eighth edition of the ‘National Collections of Contemporary Art’ Programme 2018

wnioskodawca	kwota całkowita zadania w zł	kwota wnioskowana w zł	środki własne w zł	dotacja MKiDN w %	kwota umowy w zł
MSN	2 353 218,03	2 000 000,00	353 218,03	84,98	2 000 000,00
MSŁ	2 000 000,00	2 000 000,00	brak	100,00	2 000 000,00
MWW	1 180 000,00	1 000 000,00	180 000,00	84,74	1 000 000,00
MOCAK	2 019 333,00	1 716 432,00	302 901,00	84,99	brak
łącznie	7 552 551,03	6 716 432,00	836 119,03		5 000 000,00

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author’s own study

Tabela 6. Edycja dziewiąta programu „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” 2019

Table 6. Ninth edition of the ‘National Collections of Contemporary Art’ Programme 2019

wnioskodawca	kwota całkowita zadania w zł	kwota wnioskowana w zł	środki własne w zł	dotacja MKiDN w %	kwota umowy w zł
CRP Orońsko	3 538 000,00	3 006 900,00	531 100,00	84,99	2 000 000,00
MWW	1 281 393,00	1 071 543,00	209 850,00	83,62	1 000 000,00
MSN	2 460 098,76	2 090 837,94	369 260,82	84,99	1 000 000,00
MSŁ	2 124 791,94	1 804 357,94	320 434,00	84,92	1 000 000,00
MOCAK	1 991 302,00	1 692 603,00	298 699,00	85,00	1 000 000,00
łącznie	11 395 585,7	9 666 241,88	1 729 343,82		6 000 000,00

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author’s own study

Program „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” – finansowanie⁵

W latach 2011–2019 miało miejsce dziewięć edycji programu „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” (i jedna nadzwyczajna – „Narodowe zbiory sztuki współczesnej”) oraz osiem edycji programu „Regionalne kolekcje sztuki współczesnej”. Od 2020 r. zmieniona została formuła – poprzez połączenie obu programów i stworzenie nowego pt. „Narodowa kolekcja sztuki współczesnej” (dotychczas odbyły się dwie edycje).

Program „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” został tak opracowany, aby liczbę wnioskodawców ograniczyć w nim tylko do muzeów sztuki współczesnej (w poszczególnych edycjach różnie to było sformułowane, ale prowadziło do tego samego rozwiązania). Tym samym dedykowany był on w rzeczywistości czterem instytucjom: Muzeum Sztuki w Łodzi, Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, Muzeum Sztuki Współczesnej w Krakowie, Muzeum Współczesnemu we Wrocławiu. W ostatniej edycji programu, tj. na 2019 r. wnioski mogły także składać: Zachęta, CSW Zamek Ujazdowski, CRP Orońsko (tylko ten ostatni podmiot złożył wniosek). Inne podmioty, które próbowały składać wnioski, były odrzucane na etapie oceny formalnej. Największym beneficjentem programu było MSN uczestniczące już w pierwszej edycji programu w 2011

r., które uzyskało blisko 21 mln zł dotacji, a w latach 2012–2019 zakupiło do kolekcji dzieła sztuki za ponad 21 mln zł, przy środkach własnych na poziomie blisko 3 mln zł. Drugie w kolejności uzyskanych środków MSŁ pozyskało ponad 13,27 mln zł dotacji z programu, czyli o ponad 7,5 mln zł mniej niż MSN, jednocześnie w zakresie stosunku dotacji do wkładu własnego MSŁ ma najgorszy bilans, było bowiem dwukrotnie zwalnianie przez ministra z wkładu własnego. MOCAK uzyskał blisko tyle samo dotacji co MSŁ, a zważywszy na fakt, iż w jednej z edycji nie uzyskał w ogóle finansowania (z powodu niskiej oceny przez Zespół Sterujący), to jego wynik można uznać za bardzo wysoki. MWW z reguły w większości konkursów zajmowało trzecie lub czwarte miejsce na liście rankingowej, ale także kwota dotacji jest znacząca, podobnie jak całościowa kwota zakupów do kolekcji. Zauważalne jest, iż w przypadku wszystkich wnioskodawców kwota wnioskowana na etapie wstępnym do ostatecznie otrzymanej dotacji jest dość zbliżona (większe różnice są efektem głównie ostatniej edycji programu 2019 r.), co pokazuje, że konkurencja między wnioskodawcami nie była zbyt duża, a środków przewidzianych w budżecie programu często było więcej, niż wnioskowały podmioty. Z jednej strony można tu mówić o efekcie wkładu własnego jako pewnym ograniczniku wniosków, z drugiej – przy możliwościach (choć nadzwyczajnych) zabiegania o zwolnienie z wkładu własnego – należy wskazać na brak wykorzystania

Tabela 7. „Regionalne kolekcje sztuki współczesnej” 2012–2019 – łącznie kwoty przyznane w programie, wkłady własne i łączna kwota zakupu w ramach programu dzieł do kolekcji przez wszystkich wnioskodawców

Table 7. 'Regional Collections of Contemporary Art' 2012–2019: total amounts granted in the Programme, own resources, and total value of Programme purchases for collections by all applicants

	kwoty przyznane w programie przez MKiDN w zł	wkład własny wnioskodawców w zł	łączna kwota zakupu dzieł do kolekcji dzięki programowi w zł
Edycja 2012	2 552 382,00	719 565,00	3 271 947,00
Edycja 2013	3 206 580,00	709 503,00	3 916 083,00
Edycja 2014	2 145 000,00	766 738,00	2 911 738,00
Edycja 2015	2 478 587,00	908 604,00	3 387 191,00
Edycja 2016	1 606 970,00	568 214,00	2 175 184,00
Edycja 2017	2 600 871,00	1 016 136,00	3 617 007,00
Edycja 2018	2 315 000,00	936 208,00	3 251 208,00
Edycja 2019	1 897 000,00	681 121,00	2 578 121,00
Łącznie	18 802 390,00	6 306 089,00	25 108 479,00

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author's own study

wskazanej w programie formuły maksymalnego poziomu dopuszczalnej kwoty wnioskowania przez dany podmiot.

Podczas realizacji programu „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” wnioskodawcy, w zakresie wkładu własnego, stosowali często zabieg polegający na wskazaniu konkretnych dzieł, które miały być w całości zakupione ze środków własnych, podczas gdy inne tylko w całości z dotacji programu. Nie była tym samym zachowana zasada (która nie była warunkiem w programie), aby każda zakupiona do kolekcji praca miała zachowany wkład własny i dotacyjny. Taka sytuacja powodowała, iż począwszy od tzw. powtórzonej edycji z 2016 r. programu „Narodowe zbiory sztuki współczesnej” – gdy możliwe było wskazywanie przez Zespół Sterujący prac, które z racji poziomu artystycznego (poważnego przeszacowania itp.) nie powinny być zakupione – nie można było odrzucić tych prac z racji przewidzianych do ich zakupu środków własnych. Zmieniało to także stosunek środków własnych do dotacji.

Łącznie na program „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” w latach 2011–2019 przeznaczono środki w wysokości 64 150 000 zł, z czego wydatkowano sumę 56 887 457,5 zł. Tym samym nie wykorzystano w ramach tego programu 7 262 542 zł.

Jedynie w latach 2014–2015 wydatkowano więcej niż zakładano, a w latach 2018–2019 nie wykorzystano ponad 5 mln zł (wraz z kwotą na odwołania). Sytuacje w niniejszych latach miały jednak zgoła inne podłoże. W 2018 r. łącznie wszystkie podmioty wnioskowały o środki w wysokości 6 717 432 zł (gdy budżet programu z odwołaniami wynosił 8 050 000 zł). Tym samym sami wnioskodawcy nie byli w stanie skonsumentować całości niniejszych środków, a jeszcze – z uwagi na fakt, iż MOCAK nie uzyskał finansowania – praktycznie każdy z wnioskodawców otrzymał taką kwotę o jaką wnioskował.

W edycji 2019 r. sytuacja była już inna. Łączna kwota wnioskowana przez wszystkie podmioty biorące udział w programie wynosiła 9 666 241,88 zł, podczas gdy łącznie kwoty przyznane w niniejszej edycji to 6 mln zł z możliwych 8 050 000 zł.

Ta ostatnia edycja niniejszego programu i wydatkowanie w nim środków w sposób praktycznie przypominający przecięcie „pod liniijkę” – po 1 mln zł dla każdego z wnioskodawców oraz 2 mln zł dla CRP Orońsko – wskazywała na zmianę spojrzenia na niniejszy program przez MKiDN (znacząca ingerencja na poziomie decyzji o przyznaniu środków, a nie prac Zespołu Sterującego) i zapowiedź jego ewaluacji.

We wszystkich edycjach Zespoły Sterujące składały się z ekspertów powołanych przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego spośród osób, które winny się legitymować odpowiednimi kompetencjami i tym samym merytorycznie oceniać wnioski (z reguły byli to historycy sztuki wywodzący się z różnych ośrodków naukowych i instytucji). Za dobre rozwiązanie (także jako praktykę) należy uznać to, że minister brał pod uwagę kandydatów do Zespołu Sterującego proponowanych przez Stowarzyszenie Historyków Sztuki (SHS) czy polską sekcję Międzynarodowego Stowarzyszenia Krytyki Artystycznej (AICA). W niektórych przypadkach (szczególnie w późniejszych edycjach) proponowani na wstępie poszczególni członkowie Zespołów Sterujących nie znajdowali akceptacji ministra⁷. Z racji nowych wymogów i modyfikowania programów w kolejnych edycjach należy wskazać zasadniczą zmianę w składzie Zespołu Sterującego – w 2015 r. celem weryfikacji wycen powołano do niego specjalistę w zakresie rynku dzieł sztuki, a także wcześniej specjalistę w zakresie konserwacji zabytków. W kolejnych edycjach specjalista ds. rynku sztuki nie był już członkiem Zespołu Sterującego przyznającym punkty, a jego doradcą.

W latach 2011–2019 – biorąc pod uwagę fakt, iż jedna z edycji programu została powtórzona choć pod inną nazwą w 2016 r. – łącznie jako członków do Zespołów Sterujących powołano 27 osób. Znaczna ich liczba uczestniczyła tylko raz w tych programach. Absolutnym rekordzistą pozostaje Waldemar Baraniewski zasiadający w 7 z 10 edycji (także I edycja), a następnie 4 razy – Agata Jakubowska (także I edycja) i Wojciech Szafranski; 3 razy – Anna Markowska (też I edycja), Maria Poprzęcka, Gabriela Świtek, Maria Hussakowska-Szysko i Monika Jadzińska.

Obok członków Zespołu Sterującego kluczowymi postaciami w realizowaniu tego programu na różnych etapach były: wspomniane już Donata Jaworska i Hanna Wróblewska, a w późniejszym okresie Arkadiusz Kosowski i Dorota Błońska. Z reguły wskazuje się jako istotnych dla programów ministrów, wiceministrów i dyrektorów departamentów – z pewnością w takim gronie najbardziej „walcząca” o ten program w ostatnim czasie była Agnieszka Komar-Morawska. Bardzo ważną przy wcielaniu w życie takich programów jest pamięć instytucjonalna, którą w rzeczywistości posiadają osoby realnie je prowadzące – ciągłość ich pracy jest istotna dla pomyślnego sfinalizowania danej edycji programu i dla wnioskodawców.

Zamiast zakończenia

Program „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” dedykowany był konkretnym podmiotom, które w ostatnich latach zabiegały o środki na poziomie ok. 7 mln zł (do ósmej edycji – 4 podmioty, w ostatniej dziewiątej edycji – 7 podmiotów, z których wnioski złożyło tylko 5, gdyż 2 pozostałe złożyły wnioski do programu „Regionalne kolekcje sztuki współczesnej”). Tym samym można podkreślić stosunkowo małą konkurencję między podmiotami, które bardzo często uzyskiwały finansowanie kolekcji (wyjątkowe odrzucenia były z powodów błędów formalnych). Brak konkurencji wynikał także z tego, że co do zasady istniała konieczność wprowadzenia wkładu własnego przez wnioskodawcę, a dofinansowanie w programie wynieść mogło maksymalnie 85%. Choć minimalna kwota wnioskowania wynosiła 1 mln zł, a maksymalna 4 mln zł, praktycznie nie zdarzyło się, aby wnioskodawca złożył wniosek na maksymalną kwotę (najwyższy ponad 3 mln zł w ostatniej edycji był wniosek związany z interwencyjnym wykupem z depozytu prac M. Abakanowicz). Tym samym to próg wkładu własnego, a bardzo rzadko brak spójnego pomysłu, powodowały efekt wnioskowania o niższe kwoty⁸. Nieraz środki z programu nie były w pełni wykorzystywane, a jednocześnie nie można było przesunąć ich do programu „Regionalne kolekcje sztuki współczesnej” ani dokonywać tzw. zakupów interwencyjnych.

Program „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” przyczynił się znacząco do realizacji zamysłu jego inicjatorów i twórców, aby pierwszeństwo w dostępie do środków miały nowopowstające muzea sztuki współczesnej (oraz mające już długą tradycję Muzeum Sztuki w Łodzi), i tym samym, aby wzmacniać ich kolekcje. W tym zakresie program spełnił swoje cele. Niewątpliwie głównym atutem, co jest warte podkreślenia, było jego trwanie, a tym samym świadomość podmiotów o mających nastąpić kolejnych jego edycjach. Pozwalało to na planowanie przez muzea udziału w nich, a także rozważanie powiększania swoich kolekcji, również na gromadzenie środków własnych z przeznaczeniem na przyszłe zakupy. Program „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” zapewniał więc wnioskodawcom komfort działania i uczestnictwa w projekcie, którego brak było podmiotom ubiegającym się o środki w programach „Kolekcje muzealne” czy „Regionalne kolekcje sztuki współczesnej”. W ich przypadku bowiem sytuacja wyglądała odmiennie

– w ramach programu dotyczącego regionalnych kolekcji kwota na poziomie całościowym projektu tj. 2 300 000 zł (w ostatnim czasie), była przedmiotem wniosków średnio 35–45 podmiotów, z których 75%–80% rzeczywiście była na dobrym i bardzo dobrym poziomie i konkurowała w ramach mniejszego budżetu zdecydowanie silniej. Różnorodność tych podmiotów – pod względem nie tylko organizatora, lecz także wielkości i możliwości organizacyjnych, a także pomysłów na wyróżnienie się kolekcji – powodowała, iż Zespół Sterujący dokonujący oceny merytorycznej bardzo często starał się w taki sposób kontrolować poziom dofinansowania (procentowego), by na liście podmiotów dofinansowanych znalazło się więcej podmiotów, których wnioski zasługiwały na finansowanie, a które z racji naturalnych ograniczeń finansowych projektu nie mogły uzyskać dotacji.

Zestawienie powyższe pokazuje, że gdyby przyrównać kwotę dotacji tylko najsilniejszego podmiotu w programie „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej”, czyli MSN, z kwotami z programu „Regionalne kolekcje sztuki współczesnej”, to suma dotacji dla MSN przekracza cały budżet wydatkowany dla wszystkich wnioskodawców, którzy uzyskali dotacje w programie dotyczącym kolekcji regionalnych. Takie zestawienie nie obrazuje jednak najważniejszego aspektu, że muzea, takie jak np. MSN miały być szstandarowymi projektami w zakresie autonomicznych muzeów sztuki XX/XXI w. w obszarze – co istotne – międzynarodowych kolekcji sztuki współczesnej, podczas gdy wnioskodawcy w programie „Regionalne kolekcje sztuki współczesnej” praktycznie skupiali się w blisko 98% na rodzimej sztuce.

Paradoksalnie, zainteresowanie tymi programami ze strony decydentów politycznych wysokiego szczebla, w tym w szczególności Ministrów Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Bogdana Zdrojewskiego, Małgorzaty Omilanowskiej i Piotra Glińskiego, było raczej znikome w takim rozumieniu, że nie były one przedmiotem pozytywnego upublicznienia, czyli „chwalenia się”, pomimo wysokich not tych programów pod względem realizacyjnym. Jednocześnie poważniejsze ingerencje ze strony Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach tego programu dostrzegalne są dopiero w czasach rządów prof. P. Glińskiego (w szczególności wzrost roli członków Gabinetu Politycznego MKiDN, zwłaszcza w zakresie rozpatrywanych odwołań i poziomu podziału środków finansowych). Program „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” był traktowany przez odpowiedzialny za programy Departament Mecenatu Państwa MKiDN, jako program ekskluzywny – takich programów, w tak zamkniętej formule, dla tak niewielkiej liczby podmiotów w MKiDN nigdy nie było. Jednocześnie musiał się on wpisywać do ogólnej formuły innych programów ministra, stąd też często formułowane postulaty jego zmian i propozycje zwiększenia jego elastyczności nie były tak naprawdę realizowalne. Także pomimo niewątpliwych plusów omawianego programu, przez lata brak było jego szerokiego publicznego docenienia przez odbiorców, tj. nie tyle samych wnioskodawców, co pośrednio artystów czy przez inne podmioty na pierwotnym rynku sztuki.

Streszczenie: Program MKiDN „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” realizowany w latach 2011–2019 stanowił kluczowe pod względem zakupów dzieł sztuki współczesnej, systemowe rozwiązania finansowania tworzenia i rozwoju kolekcji muzealnych po roku 1989. Blisko 57 mln zł z budżetu MKiDN przeznaczone zostało – w drodze systemu konkursowego – na zakup prac do takich instytucji jak: Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie (MSN), Muzeum Sztuki w Łodzi (MStł), Muzeum Współczesne we Wrocławiu (MWW), Muzeum Sztuki Współczesnej

w Krakowie (MOCAK) i Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku (CRP). Niniejszy program i poprzedzający go pt. „Znaki Czasu” realizować miały naczelny cel – tworzenie i rozwój międzynarodowych kolekcji sztuki współczesnej, z przeznaczeniem do już istniejących w Polsce, a zwłaszcza do nowopowstałych autonomicznych muzeów XX i XXI wieku. Analiza poszczególnych edycji programów i finansowania muzeów w ich zakresie wskazuje na spełnienia zakładanej pierwotnie funkcji ministerialnego programu „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej”.

Słowa kluczowe: „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej”, programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, finansowanie, kolekcje publiczne, muzea sztuki współczesnej.

Przypisy

- ¹ Przedmiotem niniejszego artykułu nie jest analiza sposobów procedowania, „zachowań” wnioskodawców czy wskazanie momentów zwrotnych programu „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” ani analiza dzieł zakupionych w jego ramach czy charakterystyka strategii kolekcji poszczególnych podmiotów (wnioskodawców). W zamierzeniu autora tym zagadnieniom będzie poświęcona planowana cz. 2. artykułu.
- ² Por. *Mniej burzy, więcej wahań* – wywiad Bogny Świątkowskiej z Joanną Mytkowską, http://2014-2017.beczmiara.pl/czytelnia,1019,mniej_burzy_wiecej_wahania.html#/page/1 [dostęp: 25.05.2021].
- ³ Zarządzenie nr 20 Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 29 października 2009 r. w sprawie powołania Zespołów zadaniowych w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Dz. Urz. MKiDN 2009.4.42).
- ⁴ Niniejsze opracowanie znajduje się w dokumentach dotyczących programu (I edycji) w Departamencie Narodowych Instytucji Kultury MKDNiS.
- ⁵ Regulacje prawne dotyczące poszczególnych edycji programu „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” są dostępne na stronach internetowych MKDNiS. Nie zawierają one jednak pełnych danych dotyczących przede wszystkim finansowania (m.in. wkładów własnych instytucji oraz rzeczywiście wydatkowych środków w ramach poszczególnych programów), a jedynie pierwotne wyniki, które w toku realizacji ulegały zmianom. Tym samym wszystkie informacje finansowe zamieszczone w ramach niniejszego artykułu zostały opracowane na podstawie danych pochodzących z MKiDN w związku z przygotowanym, na zlecenie Departamentu Narodowych Instytucji Kultury MKiDN, projektem ewaluacji programów – W. Szafrąński, *Finansowanie kolekcji sztuki współczesnej. Ewaluacja Programów MKiDN – Koncepcje „PoWidoki Kolekcji” – „Polish Art Fund”*, Poznań-Warszawa 2019.
- ⁶ Jako program „Narodowe zbiory sztuki współczesnej”, gdyż wcześniejszy program „Narodowe kolekcje sztuki współczesnej” z racji niskich ocen punktowych przez Zespół Sterujący spowodował brak przyznania środków wszystkim wnioskodawcom.
- ⁷ Dodatkowo w 2015 r. (w odniesieniu do edycji z 2016 r.), cały wstępnie zatwierdzony przez minister Małgorzatę Omilanowską zespół sterujący został następnie odwołany przez ministra Piotra Glińskiego.
- ⁸ W ostatnim czasie wraz ze zmianą regulaminu dopuszczalne było wyłączenie poszczególnych dzieł z zakupu i obniżenie tym samym poziomu dotacji.

dr hab. prof. UAM Wojciech Szafrąński

Prawnik; profesor na Wydziale Prawa i Administracji UAM w Poznaniu, wykładowca na UAM, UAP i UJ; Rzeczoznawca Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w zakresie ocen i wycen zabytków, doradca ds. rynku sztuki w programach Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego; członek Team UNESCO Chair on Cultural Property Law (UO); e-mail: w.szafr@amu.edu.pl

Word count: 4 375; **Tables:** 7; **Figures:** –; **References:** 8

Received: 06.2021; **Reviewed:** 08.2021; **Accepted:** 08.2021; **Published:** 09.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0015.2686

Copyright©: Some rights reserved: National Institute for Museums and Public Collections. Published by Index Copernicus Sp. z o.o.

This material is available under the Creative Commons – Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). The full terms of this license are available on: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode>

Competing interests: Authors have declared that no competing interest exists.

Cite this article as: Szafrąński W.; „NARODOWE KOLEKCJE SZTUKI WSPÓŁCZESNEJ” – PROGRAM MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO FINANSOWANIA ZAKUPÓW DZIEŁ SZTUKI WSPÓŁCZESNEJ W LATACH 2011–2019

CZ. 1. HISTORIA – FINANSOWANIE. *Muz.*, 2021(62): 227-235

Table of contents 2021: <https://muzealnictworocznik.com/issue/13664>